

אדר א' תשע"ד

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל
כלי הנחשת במקדש שלמה
לפרשת ויקהל (על פי שיעור של הרב אמנון בזק)

ביצקתו. כה עמד על-שני עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל-אחריהם ביתה. כו ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת-כוס פרח שושן אלפים בת יכיל.

והאשכנזים מוסיפים מפסוק מ' עד פסוק נ':

2. מלכים א' ז' מ-נ

מ ויעש חירום את-הפירות ואת-היעים ואת-המזרקות ויכל חירם לעשות את-כל-המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה. מא עמדים שנים וגלת הכתרת אשר-על-ראש העמודים שתיים והשבכות שתיים לכסות את-שתי גלות הכתרת אשר על-ראש העמודים. מב ואת-הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני-טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את-שתי גלות הכתרת אשר על-פני העמודים. מג ואת-המכנות עשר ואת-הפירות עשרה על-המכנות. מד ואת-הים האחד ואת-הבקר שנים-עשר תחת הים. מה ואת-הסירות ואת-היעים ואת-המזרקות ואת כל-הפלים האהל (האלה) אשר עשה חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט. מו בכפר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתו. מז וינח שלמה את-כל-הפלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת. מח ויעש שלמה את כל-הפלים אשר בית יהוה את מזבח הזהב ואת-השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב. מט ואת-המנורות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור והפרח והנרות והמלקחים זהב. נ והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור והפתות לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב.

באופן כללי ניתן לאמר שההקבלה בן משכן למקדש שלמה מתמקדת הפעם בעושים במלאכה. הפרשה מדברת על בצלאל בן אורי ממטה יהודה ואהליאב בן

הפטרת פרשת ויקהל עוסקת גם היא (כמו הפטרת פרשת תרומה) בבנין מקדש שלמה. ההפטרה לקוחה מפרק ז' במלכים א כאשר ישנם הבדלי מנהגים בין עדות ישראל השונות איזה חלק מהפרק הוא הפטרת ויקהל. הספרדים והתימנים קוראים מפסוק י"ג עד פסוק כ"ו:

1. מלכים א', פרק ז' י"ג-כ"ו

יג וישלח המלך שלמה ויקח את-חירם מצר. יד בן-אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש-צרי חרש נחשת וימלא את-החכמה ואת-התבונה ואת-הדעת לעשות כל-מלאכה בנחשת ויבוא אל-המלך שלמה ויעש את-כל-מלאכתו. טו ויצר את-שני העמודים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שתיים-עשרה אמה יסב את-העמוד השני. טז ושתי כתרת עשה לתת על-ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכתרת האחת וחמש אמות קומת הכתרת השנית. יז שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לכתרת אשר על-ראש העמודים שבעה לכתרת האחת ושבעה לכתרת השנית. יח ויעש את-העמודים ושני טורים סביב על-השבכה האחת לכסות את-הכתרת אשר על-ראש הרמנים וכן עשה לכתרת השנית. יט וכתרת אשר על-ראש העמודים מעשה שושן באולם ארבע אמות. כ וכתרת על-שני העמודים גם-ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר שבכה (השבכה) והרמנים מאתים טורים סביב על הכתרת השנית. כא ויקם את-העמדים לאלם ההיכל ויקם את-העמוד הימני ויקרא את-שמו יכין ויקם את-העמוד השמאלי ויקרא את-שמו בעז. כב ועל ראש העמודים מעשה שושן ותתם מלאכת העמודים. כג ויעש את-הים מוצק עשר באמה משפתו עד-שפתו עגל סביב וחמש באמה קומתו וקוה (וקו) (שלשים באמה יסב אתו סביב. כד ופקעים מתחת לשפתו סביב סבבים אתו עשר באמה מקפים את-הים סביב שני טורים הפקעים יצקים

5. רד"ק:

"ומה שאמר 'ואביו איש צרי' – שהיה גר בצור, כמו 'עובד אדום הגתי' (שמ"ב ו', י) – כי לוי היה, ולפי שגר בגת קראו גתי".

התיאור של חירם דומה לתיאור של בצלאל: בחירם נאמר:

6. חירם-מלכים א' ז' י"ד

"וַיִּמְלֵא אֶת הַחֲכָמָה וְאֶת הַתְּבוּנָה וְאֶת הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָה בְּנִחְשָׁת

7. ובצלאל נאמר (שמות ל"ה, לא):

"וַיִּמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱ-לֹהִים בְּחָכְמָה בְּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה. וְלִחְשָׁב מַחְשְׁבֹת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת. וּבַחֲרֹשֶׁת אֲבָן לְמַלְאֵת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכַת מַחְשְׁבֹת"

אבל ההשוואה מחדדת גם את ההבדלים שביניהם.

א. חירם עשה רק את כלי הנחושת; את כלי הזהב עשה שלמה (להלן פס' מח-ג).

ב. בחירם לא נאמר הצירוף "רוח א-להים"; אם אכן היה ממוצא זר, ייתכן שזו הסיבה לכך.¹

(הערה: לשיתוף זרים במלאכת המקדש (לא רק בבניין, אלא גם בעצים ששלח המלך חירם, ששימשו לציפוי קירות המקדש והרצפה) יש משמעות, שהרי המקדש מיועד גם לזרים, כפי שעתיד שלמה לומר בתפילתו (ח', מא-מג); ואפשר שגם בזה יש בעיה, שהרי בסופו של דבר גילה שלמה פתיחות יתר ליסודות נכריים, עד שנשא נשים נכריות ואימץ את פולחן. ראייה לבעייתיות שהמקרא רואה בדבר ניתן להביא מספר דברי הימים, שמייחס לשלמה את עשיית כל הכלים (דה"ב ג'–ד'), וחירם נזכר בו רק בעשיית הכלים הקטנים

8. דברי הימים ב', ד', יא:

"וַיַּעַשׂ חִירָם אֶת הַסִּירֹת וְאֶת הַיָּעִים וְאֶת הַמְּזָרְקוֹת וְיָכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּבֵית הָא-לֹהִים"

אמנם בהמשך הפרק בדברי הימים נזכרים גם הכלים האחרים, כמו בפרקנו, אך מכל מקום, השמטת שמו של חורם מתחילת התיאור של עשיית הכלים נראית כמכוונת לצמצם את הרושם של חלקו בסיפור.

כלי הנחושת

כלי הנחושת מתוארים בהפטרה באריכות רבה, ולא נעמוד כאן על כל הפרטים, אלא נסקור את הפרק במבט רחב, ולאחר מכן נעמוד על משמעותם של כלי הנחושת.

אחיסמך ממטה דן ועמהם כל חכמי המלאכות. ואילו בהפטרה שומעים אנו כי שלח המלך שלמה אל קצווי הגבול, אל צור, לקחת משם את חירם ממטה נפתלי. שלא כצלאל השייך לשבט המלכותי הרי חירם הוא בן אשה אלמנה ואביו איש צורי (ונדון במוצאו בהמשך). כמלמד, שלא הייחוס הוא הקובע אלא ההתאמה והכישורים.

אבל בעוד שבהפטרה (בשני חלקיו של פרק ז') המוקד הוא עשיית כלי הנחושת במקדש (מסיבות שנעמוד עליהן להלן), וכנראה בעבודת הנחושת היתה כנראה, עיקר התמחותו של חירם, הרי שבפרשה הדגש הוא בעיקר על העשייה בזהב. ומי הוא אשר עשה בזהב במקדש? - הכתוב מוסר: "ויעשה שלמה את כל הכלים אשר בית ה', את מזבח הזהב" ושאר כלי הזהב. מסתבר שלא שלמה עשה זאת ממש אלא עמד מעל לעושים, מה טעם נזכר הדבר על שמו: תשובה עולה מתוך המדרש

3. פסיקתא רבתי סוף פ"ו:

"את מוצא: כשנעשה ה מ ש כ נ שני שבטים היו שותפין במלאכתן ... שבטו של דן ושבטו של יהודה, שבטו של יהודה - בצלאל; שבטו של דן - אהליאב ... וכן במלאכת ה מ ק ד ש שני שבטים הללו היו שותפין... ויקח את חירם בן אלמנה הוא ממטה דן ושלמה בן דוד שהיה משבטו של יהודה"

הזכרנו לעיל, שכלי הנחושת תופסים מקום חשוב מאוד במקדש שלמה, וזו הסיבה מדוע הובא אומן מיוחד לעשייתם:

(יג) וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת חִירָם מִצֹּר: (יד) בֶּן אִשָּׁה אֲלֵמָנָה הוּא מִמְטֵה נִפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ צָרִי חָרָשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמְלֵא אֶת הַחֲכָמָה וְאֶת הַתְּבוּנָה וְאֶת הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָה בְּנִחְשָׁת וַיָּבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת כָּל מְלָאכָתוֹ:

ונשאלת השאלה: מי הוא חירם?

מפשט הכתוב נראה שחירם היה בן לאישה משבט נפתלי ולאיש נכרי מצור, ומכאן שמו – כשם מלך צור, וכך מובא גם במדרש שכל טוב על בראשית ל"ח, א. תחילה מביא המדרש זיהוי תמוה של חירם עם חירה העדולמי, רעהו של יהודה בן יעקב, ומציין במפורש שלפי זיהוי זה, חירם חי כחמש מאות שנה. אחר כך הוא מביא את דעת רבי יהודה.

4. במדרש שכל טוב על בראשית ל"ח א'

"דאמר: חירם אחר היה, ואמו מישראל היתה, שנמנית אחר אמונתה ונבעלה לגוי וילדה לו את חירם".

אמנם רוב המפרשים סבורים שגם אביו של חירם היה מישראל, וכפי שכתב

1 הצירוף "רוח א-להים" נאמר רק באנשים מישראל, מלבד חריג אחד – בלעם (במדבר כ"ד, ב). וכבר עמדו ח"ל על חריגותו בכמה מקומות, כגון: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים ל"ד, י) – בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם, ואיזה זה? זה בלעם בן בעור" (ספרי דברים פסקא שנו).

אתו סביב: 2 (כד) ופקעים מתחת לשפתו סביב סביב אתו עשר באמה מקפים את הים סביב שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו: (כה) עמד על שני עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אחריהם ביתה: (כו) ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת פוס פרח שושן אלפים בת יכיל:

כלומר, הים ושנים עשר הבקר, שעליהם היה נשען, היו יצוקים נחושת. קוטרו עשר אמות, גובהו חמש אמות, והיקפו שלושים אמה. נפחו היה אלפים בת שהם כ- 44,000 ליטר (על פי עולם התנ"ך). ומשקלו כשלושים טונות לערך. תפקידו של הים מוגדר ב

11. דה"ב ד', ו:

"והים לרחצה לכהנים בו".

כלומר הים שבבית המקדש שמש לרחצת הכהנים, וכידוע רחיצתם של משרתי המקדש תפסה מקום נכבד בעבודת הקודש והייתה בחינת קידוש ידים ורגלים. התורה מזהירה בחומרה רבה את בני אהרון

12. שמות ל' כ-כא:

"בבואם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה לה".
ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו והייתה להם חוק עולם לו ולזרעו לדורותם"

ב. המרכיב השני הוא המכונות – כנים ניידים לכיורות. לכל מכונה היו ארבעה אופנים מנחושת, ומעליהם מסגרות מרובעות מקושטות:

13. המכונות-מלכים א' ז', כ"ז-ל"ח

(כז) ויעש את המכונות עשר נחשת ארבע באמה ארך המכונה האחת וארבע באמה רחבה ושלש באמה קומתה: (כח) וזה מעשה המכונה מסגרת להם ומסגרת בין השלבים: (כט) ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל ומתחת לאריות ולבקר ליות מעשה מורד: (ל) וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וסרני נחשת וארבעה פעמתי וכתפת להם מתחת לכיר הכתפת יצקות מעבר איש ליות: (לא) ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה ופיה עגל מעשה כן אמה וחצי האמה וגם על פיה מקלעות ומסגרותיהם מרבעות לא עגלות: (לב) וארבעת האופנים למתחת למסגרות וידות האופנים במכונה וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה: (לג) ומעשה האופנים כמעשה אופן המרובה דותם וגביהם וחשקיהם וחשקיהם הכל מוצק: (לד) וארבע כתפות אל ארבע פנות המכונה האחת מן המכונה כתפיה: (לה) ובראש המכונה חצי האמה

את כלי הנחושת ניתן לחלק לשתי מערכות. מערכת אחת היא מערכת העמודים – יכין ובעוז:

(טו) ויצר את שני העמודים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שטים עשרה אמה יסב את העמוד השני: (טז) ושתי כתרת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכתרת האחת וחמש אמות קומת הכתרת השנית: (יז) שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לכתרת אשר על ראש העמודים שבכה לכתרת האחת ושבכה לכתרת השנית: (יח) ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת לכסות את הכתרת אשר על ראש הרמנים וכן עשה לכתרת השנית: (יט) וכתרת אשר על ראש העמודים מעשה שושן באולם ארבע אמות: (כ) וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטון אשר לעבר השבכה והרמנים מאתים טורים סביב על הכתרת השנית: (כא) ויקם את העמודים לאלם ההיכל ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בעוז: (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן ותתם מלאכת העמודים:

כלומר, העמודים הוצבו בפתח האולם, ועוטרו בכותרות ובפרחים. מירמיהו נ"ב, כא עולה שהעמודים היו חלולים, ועובי המעטפת שלהם היה ארבע אצבעות. מסתבר שלשני העמודים היו אותן מידות, והגובה וההיקף המצוינים כאן מוסבים על שניהם, וכדברי רד"ק:

9. רד"ק על יכין ובעוז

"אחז הכתוב דרך קצרה, והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן".

10. בדברי הימים מובא גובה שונה (דה"ב ג', טו):

"ויעש לפני הבית עמודים שנים אמות שלשים וחמש ארך".

המפרשים הציעו פתרון לסתירה: בדברי הימים מתוארת יציקת שני העמודים כאחד, לפני הפרדתם לשניים, והאמה החסרה היא חצי אמה שנכנסה בכל עמוד אל הכותרת, כדלהלן. ושמה סתירה זו קשורה להבדל שבין הספרים בעניין גובה האולם. מספר מלכים משמע שגובה האולם היה כגובה הבית כולו – שלושים אמה – ואילו בספר דברי הימים מפורש שגובהו היה מאה ועשרים אמה. ייתכן אפוא שבדברי הימים מודגש גובהם של העמודים, שהיה פרופורציוני לגובהו של האולם

המערכת השנייה של כלי נחושת הייתה מערכת המים לטהרה, ובה שלושה מרכיבים.

א. המרכיב הראשון, הגדול ביותר, הוא הים – מעין מכל מים גדול שעמד על שנים עשר בקר:

(כג) ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וחמש באמה קומתו וקו שלשים באמה יסב

2 זהו ה- π המקראי, השווה על פי פסוק זה ל-3 (מובן שהכוונה למספר מעוגל, ולא לחישוב המדויק, שעל פיו $\pi=3.14$ בערך).

גם החיות שראה יחזקאל פונות לארבעה כיוונים שונים (יחזקאל א' יב):

"וַאִישׁ אֶל עֵבֶר פָּנָיו יִלְכוּ אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמָּה הָרוּחַ לִלְכָת יִלְכוּ לֹא יִסְבוּ בְּלִכְתָּן"

ופניהן כדמויות שעל המכוונות (יחזקאל א' י):

"וּפְנֵי אַרְיָה אֶל הַיָּמִין לְאַרְבַּעַתֶּם וּפְנֵי שׂוֹר מִהַשְּׂמָאוֹל לְאַרְבַּעַתָּן"

ליד החיות, סמוך לארץ, יש אופנים, שנעים עם החיות (יחזקאל א' יט):

"וּבִלְכַת הַחַיּוֹת יִלְכוּ הָאוֹפְנִים אַחֲרֵיהֶם וּבְהַנְשֹׂא הַחַיּוֹת מֵעַל הָאָרֶץ יִנְשְׂאוּ הָאוֹפְנִים"

לחיות יש כנפיים, ומשק כנפיהן (יחזקאל א' כד)

"כְּקוֹל מַיִם רַבִּים"

החיות משמשות בסיס למקום מושבו של הקב"ה. בהמשך אותה נבואה יחזקאל רואה על גבי החיות דמות רקיע, מעל הרקיע דמות כיסא (שם, כו-כח):

"וְעַל דְּמוֹת הַכִּסֵּא דְמוֹת כְּמֵרָאָה אָדָם עָלָיו מְלַמְעֵלָה... הוּא מְרָאָה דְמוֹת כְּבוֹד ה'."

המבנה הכללי של המראה שראה יחזקאל הוא אפוא: **דמות כמראה אדם המייצגת את הקב"ה מעל כיסא שמעל רקיע שמעל חיות שמעל אופנים**

מדוע ראה יחזקאל את המראה הזה כבר בנבואה הראשונה בספרו? התשובה פשוטה: עוד פעמיים יראה יחזקאל את המרכבה בספרו, ובשתיהן היא משמשת כיכלי רכב' סמלי, הנושא את הקב"ה מן המקדש לגולה סמוך לחורבן, ומחזירו ממנה למקדש לעתיד לבוא. בפרקים ח'–י"א יחזקאל נלקח במראות נבואה ירושלימה, והקב"ה מראה לו את התועבות הקשות הנעשות בה, שגרמו לו לעזוב את העיר והמקדש. עזיבת המקדש נעשית על גבי החיות, המתוארות שוב בפרק י', בתוך תיאור הסתלקות השכינה מן המקדש

16. יחזקאל י', יח-כ:

"וַיֵּצֵא כְבוֹד ה' מֵעַל מִפְתָּן הַבַּיִת וַיַּעֲמֵד עַל הַכְּרוּבִים. וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת כְּנָפֵיהֶם וַיִּרְזָמוּ מִן הָאָרֶץ לְעֵינֵי בְּצִאתָם וְהָאוֹפְנִים לְעֵמֶתָם וַיַּעֲמֵד פֶּתַח שַׁעַר בַּיִת ה' הַקִּדְמוֹנִי וּכְבוֹד אֲ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל עָלֵיהֶם מְלַמְעֵלָה. הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רְאִיתִי תַּחַת אֲ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּנֶהַר כְּבֹר וְאָדַע כִּי כְרוּבִים הֵמָּה."

רק אז הבין יחזקאל שהחיות אינן אלא כרובים, שמחליפים את הכרובים שבמקדש. הקב"ה שוכן בין כרובים, אך הוא עובר מבין הכרובים שבמקדש, המסמלים מקום מושב קבוע, אל הכרובים שבמרכבה, המסמלים ניידות ומעבר ממקום למקום. בפרק מ"ג, בעיצומו של מראה המקדש לעתיד לבוא, יחזקאל רואה את המרכבה פעם שלישית; שם היא נוסעת בכיוון

קוֹמָה עָגַל סָבִיב וְעַל רֹאשׁ הַמְּכֹנָה יִדְתִּיהָ וּמִסְגָּרְתֶּיהָ מְמַנָּה: (לו) וַיִּפְתַּח עַל הַלְּחָת יִדְתִּיהָ וְעַל מִסְגָּרְתֶּיהָ כְּרוּבִים אַרְיֹת וְתַמְרֹת כְּמַעַר אִישׁ וְלִיּוֹת סָבִיב: (לז) כְּזֹאת עָשָׂה אֶת עֵשֶׂר הַמְּכֹנֹת מוֹצֵק אֶחָד מִדָּה אַחַת קָצָב אֶחָד לְכֻלָּהֶנָּה:

ג. על המכוונות הונחו כיוורות:

14. הכיוורות-מלכים א' ז' ל"ח-ל"ט

(לח) וַיַּעַשׂ עֲשָׂרָה כִּיּוֹרֹת נְחֹשֶׁת אַרְבָּעִים בַּת יָכִיל הַכִּיּוֹר הָאֶחָד אַרְבַּע בְּאֵמָה הַכִּיּוֹר הָאֶחָד כִּיּוֹר אֶחָד עַל הַמְּכֹנָה הָאֶחָת לְעֵשֶׂר הַמְּכֹנֹת: (לט) וַיִּתֵּן אֶת הַמְּכֹנֹת חֲמֵשׁ עַל כְּתָף הַבַּיִת מִיָּמִין וְחֲמֵשׁ עַל כְּתָף הַבַּיִת מִשְּׂמָאלוֹ וְאֵת הַיָּם נָתַן מִכְּתָף הַבַּיִת הַיְמָנִית קִדְמָה מִמּוֹל נֹגֵב:

נפח הכיוורות היה קטן מנפח הים – ארבעים בת בלבד. הם הועמדו בחצר המקדש, חמישה מדרום וחמישה מצפון, והים הועמד בצד הדרומי-מזרחי. בימי אחז חל שינוי במערכת זו (מל"ב ט"ז, יז):

"וַיִּקְצָץ הַמֶּלֶךְ אַחֲזָה אֶת הַמִּסְגָּרוֹת הַמְּכֹנֹת וַיִּסֶר מֵעֲלֵיהֶם אֶת הַכִּיּוֹר וְאֵת הַיָּם הוֹרֵד מֵעַל הַבְּקָר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל מְרֻצְפַת אֲבָנִים"

ויתכן שאחז שלח את הנחושת למלך אשור

לאחר תיאור כלי הנחושת השונים, שב המקרא ומתאר את עשייתם בידי חירם (ראה לעיל פסוקים מ-מ"ז).

הכלים ומעשה המרכבה

כאמור, היחס בין התיאור הארוך והמפורט של כלי הנחושת לבין התיאור הקצר והתמציתי של כלי הזהב בסוף הפרק מפתיע. הרב אמנון בזק מציע להסביר את חשיבות כלי הנחושת באופן הבא:

תחילה נציין כמה מן המאפיינים הייחודיים למערכת כלי המים:

- למכוונות יש אופנים, ומפותחים עליהם אריות וכרובים
- הים עומד על בעלי חיים הפונים לארבעה כיוונים שונים.

מרכיבים אלו מזכירים מאוד את המרכבה שבספר יחזקאל. (הערה: המראה שראה יחזקאל לא נקרא 'מרכבה' במקרא; חז"ל הם שכינוהו 'מעשה מרכבה'. עם זאת, סביר מאוד להניח שהם שאלו את השם הזה ממה שנאמר על אופני המרכבות בפרקנו (פס' לג): "וּמַעֲשֵׂה הָאוֹפְנִים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפֵן הַמְּרַקְבָּה")

מרכבה זו מתוארת בפרק א' ביחזקאל. תחילה ראה יחזקאל ארבע חיות, המזכירות את הבקר שבבסיס הים של שלמה

15. יחזקאל א' ז:

"וַיַּכְּף רִגְלֵיהֶם כְּכַף רֶגֶל עֹגֵל וַנְּצַצִּים פְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל"

למעמד מצד עצמם. דווקא משום שהם עומדים מחוץ למקדש, הם יכולים לסמל את נוכחות המרכבה בחצר ואת השראת השכינה בבית. יתרה מזאת, עצם קיומם בחצר המקדש משמש תזכורת מתמדת שהשכינה עשויה לגלות, וכפי שהודגש כבר בפרק ו', שהשראת השכינה במקדש מותנית בהליכה בדרכי ה'.

מזבח הנחושת

לסיום עיוננו בפרשת כלי הנחושת עלינו לעמוד על כלי נחושת שאיננו נזכר כלל בפרשה: מזבח הנחושת. לכאורה הסיבה היא שהמזבח היה קיים מימי משה, ולא היה צורך לבנותו מחדש. אבל בכך יש שני קשיים. ראשית, על מזבח הזהב ועל השולחן מפורש בכתוב ששלמה עשאם מחדש (פס' מח). ושנית, בדברי הימים מסופר במפורש שנעשה גם מזבח נחושת חדש, שהיה גדול הרבה יותר מן המזבח שעשה משה (דה"ב ד', א):³ **וַיַּעַשׂ מִזְבֵּחַ נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכוֹ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבוֹ וְעֶשְׂרֵת אַמּוֹת קוֹמָתוֹ.** ולמען הדיוק יש לציין שספר מלכים מתייחס למזבח הנחושת, ראו

18. מלכים א' ח', סד:

"בַּיּוֹם הַהוּא קִדַּשׁ הַמִּלְכָּךְ אֶת תוֹךְ הַחֹצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵּית ה' כִּי עָשָׂה שָׁם אֶת הָעֵלָה וְאֶת הַמִּנְחָה וְאֶת חֲלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי ה' קָטַן מֵהַכִּיל אֶת הָעֵלָה וְאֶת הַמִּנְחָה וְאֶת חֲלְבֵי הַשְּׁלָמִים"

ומסביר הרב בזק, שייתכן שהדבר משתלב במגמה הכללית של ספר מלכים, להציג את החידוש שבמקדש בעיקר סביב נושא התפילה. למגמה זו ביטוי נרחב בתפילתו של שלמה, שאיננה מזכירה כלל את תפקיד המקדש כמקום להקרבת קרבנות. על כן המקרא משמיט כאן את ההיבט הידוע של המקדש כמקום הקרבת הקרבנות, ומתרכזו בפן החשוב יותר: היותו מקום השראת השכינה.

יתרה מזאת, מציע הרב בזק, שאפשר שיש כאן גם מגמה להמעיט מחשיבותו של נושא הקרבנות, שכידוע, גם הנביאים הרבו לבקר את ישראל בעניינו. מן המפורסמות הוא, שאחת הבעיות המרכזיות של עם ישראל הייתה ההיתפסות לממד החיצוני שבקרבנות, במקום להבין את המשמעות הרוחנית שמאחרי ההקרבה בפרט ושמאחרי המקדש בכלל. ייתכן אפוא שספר מלכים מצמצם את העיסוק במזבח הנחושת כדי להעמיד דברים על דיוקם, ולאזן את הדגש המוגזם ששם עם ישראל בפן החיצוני של עבודת ה', שבא לידי ביטוי בקרבנות.

ההפוך, ומחזירה את השכינה לציון (שם, א-ה). מעתה מובנת משמעותה הגדולה כל כך של המרכבה בספר יחזקאל: היא מסמלת את תהליכי הגלות והגאולה של עם ישראל, בהיותה ביטוי סמלי לנוכחות השכינה במקדש.

להשלמת התמונה יש לעמוד על פרט נוסף. כידוע, ירושלים גלתה פעמיים בימי הבית הראשון: הראשונה – בגלות יהויכין (גלות "החרש והמסגר" [ראה מל"ב כ"ד, יד]); והשנייה – בגלות צדקיהו, בזמן החורבן. בגלות הראשונה נלקחו מבית המקדש כלי הזהב (מל"ב כ"ד, ג), אבל כלי הנחושת המתוארים בפרקנו נלקחו רק בגלות השנייה (שם כ"ה, יג-טו). נמצא שבימי מלכותו של צדקיהו כבר ניטלו כלי הזהב מן המקדש, אך כלי הנחושת עוד היו בו. והנה, בתקופה זו ניטש ויכוח גדול בין נביאי האמת ונביאי השקר. נביאי השקר גרסו שהגאולה קרובה, וכלי הזהב עתידיים לשוב, ואילו נביאי האמת, כגון ירמיהו, טענו שגלות וחורבן מתקרבים, וגם גורלם של כלי הנחושת נחרץ

17. ירמיהו כ"ז, יט-כב:

"כִּי כֹה אָמַר ה' צְ-בָאוֹת אֶל הָעַמִּים וְעַל הָאֱלֹהִים וְעַל הַמְּלָכֹת וְעַל יְתֵר הַכֹּהֲנִים הַנּוֹתְרִים בְּעִיר הַזֹּאת... בְּבִלְהַ יִבְאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פְּקֻדֵי אֲתֶם נְאֻם ה' וְהַעֲלִיתִים וְהִשְׁיבְתִים אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה."

ונשאלת השאלה: מדוע התווכחו הנביאים בעניין הנראה כזוטר – כלי הנחושת – ולא בשאלה המהותית: גלות או גאולה?

ומסביר הרב בזק, שממה שהסברנו לעיל עולה, שכלי הנחושת נבנו באופן שמוזכר מאוד את המרכבה. נוכחותם בחצר המקדש היא ביטוי סמלי לנוכחות המרכבה, ומכאן: לנוכחותו של הקב"ה במקדש. משל למה הדבר דומה? לאדם העובר ליד ביתו של חברו ומבקש לדעת אם הוא בבית אם לאו. מה הוא עושה? בודק אם המכונית בחניה! הימצאותם של כלי הנחושת במקדש מלמדת שהקב"ה שוכן שם; אבל בד בבד יש בה גם פן של איום מתמיד – שנוכחות השכינה במקדש אינה קבועה, ואם הנסיבות ידרשו זאת, הקב"ה יכול לעזוב את המקדש בכל רגע. ובכן, הוויכוח על גורלם של כלי הנחושת הוא בעצם ויכוח על מהותו של המקדש: אם יילקחו כלי הנחושת, אות הוא להסתלקות השכינה.

מכאן תשובה גם לשאלה ששאלנו לעיל. הגם שכלי הזהב חשובים יותר, המקרא מאריך בתיאור כלי הנחושת דווקא, מפני שבמובן מסוים הם מסמלים דבר מהותי יותר. אמנם התפקידים הפונקציונליים של כלי הזהב חשובים מן התפקידים של כלי הנחושת, אבל לכלי הנחושת יש משמעות ייחודית, שאינה קשורה בהכרח

3 ראה שמות כ"ז, א: "המש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלוש אמות קמתו".